УДК 321:316.422(477)

ІВАНОВ М.С., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

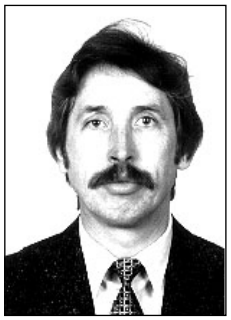

Іванов Микола Семенович – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету імені П.Могили. Коло наукових інтересів – проблеми політичної освіти та ідеологічних орієнтацій різних груп населення.

До проблеми трансформації політичної системи України в контексті конституційних змін

Стаття присвячена актуальним питанням удосконалення конституційних засад існування українського суспільства на сучасному етапі розвитку. Автор аналізує запроваджені зміни до Основного Закону та розглядає подальші шляхи його удосконалення.

The article is dedicated to urgent questions of advancing of the constitutional bases) of existence of the Ukrainian company at the present stage of development. The writer analyses changes in the Constitution and esteems further pathes of its advancing.

Сьогодні українське суспільство знаходиться на етапі удосконалення своєї політичної системи. Цей процес здійснюється в декількох напрямках і зачіпає практично всі провідні політичні інститути. Один з магістральних напрямків перетворень спрямований на зміну ролі держави в політичній системі. Його характерною рисою є поступова заміна пріоритету командно-керуючих функцій держави пріоритетом соціально-обслуговуючих завдань.

Гостра політична боротьба останніх років актуалізувала питання зниження ваги державної влади в суспільному житті, оскільки процес її завоювання неминуче супроводжується політичними кризами, розколює суспільство. Сьогодні виборчий процес неминуче сягає не лише питань зміни керівних політичних сил, але ставить на порядок денний питання зміни державного ладу. Яскравим прикладом саме такого стану речей можуть бути виборчі кампанії 2004-2006 років.

Сьогодні стала очевидною необхідність перегляду як співвідношення повноважень між гілками влади, так і забезпечення їх компетентного громадського контролю. Власний український досвід будівництва демократичного суспільства показує, що прийнята в 1996 році Конституція не є бездоганною і такою, яка встановила оптимальний для сучасного етапу розвитку українського суспільства політичний устрій. Одним з головних її недоліків є диспропорції в повноваженнях гілок влади. В даному контексті слід зауважити, що серцевину політичної системи України складають інститути Парламенту, Президента і Кабінету Міністрів. Саме характер їх взаємодії дозволяв до недавнього дослідникам стверджувати, що формою правління Україна ближче всього знаходиться до суперпрезидентської республіки. Тобто такої форми, при якій незаперечний пріоритет у всіх сферах суспільного життя має саме інститут Президента.

І в дійсності якщо уважно проаналізувати повноваження і важелі інституту Президента, які діяли до запровадження з 1 січня 2006 року змін до Конституції, можна сміливо твердити, що за деякими показниками вони наближаються до повноважень царюючих осіб

в абсолютних монархіях.

Але при цьому не треба забувати, що в 1996 році не стільки було важливим прийняття витонченого Основного Закону, скільки необхідним був сам факт започаткування нового конституційного порядку в молодій українській державі. Хоча саме прийняття вказаного документа було відносно нелегким завданням, все ж таки втілення його в соціально-політичну реальність стало набагато складнішим процесом.

Здійснені кроки по удосконаленню конституційного ладу в Україні сьогодні змінили його де-юре, але щодо самого конституювання нової політичної системи, що її закладає Конституція, то можна впевнено твердити - процес її становлення тільки розпочався.

В даній статті розглядаємо тільки окремі аспекти, які пов'язані з проблемою удосконалення взаємодії гілок влади в державі та забезпеченням прав і свобод громадян в нашій країні.

До недавнього часу окремі дослідники вважали, що Конституція 1996 року встановила між гілками влади виважений баланс. Вони казали про те, що незважаючи на домінантність Президента, реалізація президентських владних повноважень у вирішальній мірі залежить як від самого Президента, так і від добровільної або вимушеної готовності до кооперативного співробітництва і компромісів усіх владних інститутів. З даного твердження випливав висновок, що Конституція України абсолютно здатна долати навіть занадто сильну перевагу Президента.

Утім, в реальності, свою політичну домінантність Президент достатньо легко міг доповнювати власною "президентською" більшістю в парламенті, та "принциповою" підтримкою своєї політики неопозиційних політичних сил. Саме таке становище перетворювало уряд країни на розмінну монету у великій політичній грі Президента з самим суспільством.

Як ми знаємо, помітні розбіжності гілок влади, надзвичайні повноваження Президента не втілилися у політичну стабільність, якої так не вистачало процесу державного будівництва, незалежного розвитку. Більше того, це призвело до гострого протистояння в середині правлячих сил та швидкого зростання опозиції.

Можна твердити, що однією з причин такого становища було недостатньо оптимальне визначення співвідношення і взаємодії гілок влади в нашій державі. Саме це наштовхнуло багатьох вчених і політиків на думку про те, що парламентська форма правління є більш відповідною до завдань перехідних політичних систем, до яких, безумовно, відноситься і політична система нашого суспільства.

Дана форма здатна, з одного боку, в більшому ступені протидіяти проявам авторитаризму, а з іншого, надає державній владі більш цілісного, динамічного характеру та не дозволяє маніпулювати відповідальністю за впровадження тих чи інших рішень. За перші десять років незалежності на Україні реалізовували свої програми десять урядів. Саме їм наша політична система відвела місце "крайнього", коли починали шукати винуватця в тих негараздах, які супроводжують розвиток нашої країни, не дивлячись на те, що за Конституцією уряд лише реалізує стратегічні завдання інших державних інституцій.

Сьогодні слід висловити важливість того, що Конституція України і текстуально, і опосередковано передбачає загальноприйняту в демократичних суспільствах норму, згідно з якою формування уряду відбувається на базі парламентської більшості, спроможної його підтримувати. Власне, цією нормою визначається і легітимність самого уряду.

На нинішньому етапі встановлення нового владного устрою в Україні, правило системного переміщення владних важелів нажаль не спрацьовує. Головною причиною цього є відсутність структурованості парламенту та розвинутої системи політичних партій. Остання сьогодні перебуває на перехідній стадії від атомізованої до так званої системи поляризованого плюралізму.

Головним недоліком нового устрою України є те, що процес його встановлення тільки розпочався і відбувається в несприятливих соціальних, політично-економічних умовах. Це, звичайно, не можна ототожнювати з можливими вадами самої системи. Тому на питання, наскільки парламентська форма правління для України є оптимальною, однозначно відповісти не можливо. На нашу думку – це вибір оптимальний на сьогодні. Але він й надалі потребує узгодження з реаліями сучасного політичного життя, в якому існує гостра політична боротьба, яка часто розколює суспільство, загрожує його цілісності. Необхідно віднайти важливі механізми, які б одночасно допускали політичну конкуренцію, але не допускали б діяльності яка знесилює та розділяє суспільство.

Треба погодитися із історичною об'єктивністю, що будь-яка автентично-демократична система правління спрацьовує нормально тільки за умов, коли громадянське суспільство, соціально-економічне суспільство, правосвідомість, бюрократично-адміністративні еліти та інше, набули відповідного ступеня розвитку та якості. В Україні ці взаємообумовлені елементи знаходяться або ще у стадії становлення, або якщо вже й існують – вправно не

функціонують, або подекуди ще й приймають викривлені форми. За таких умов та й ще за відсутності справжніх традицій конституціоналізму, традицій парламентаризму жодна, навіть теоретично довершена форма та випробовувана модель політичного устрою в Україні, ефективно працювати ще не може.

Чи не найскладнішою ланкою в процесі становлення нового політичного устрою в Україні є релятивна нерозвиненість громадянського суспільства як суб'єкта політичної влади. Воно перебуває лише в початковій стадії перетворення і хоч набуває нових рис, ще не визріває, бо тільки ледве помітно позбувається відкидних характеристик колишнього. Українське громадянське суспільство ще не структуроване, не стратифіковане і надмірно є залежним від держави.

Слід висловити занепокоєння з приводу того, що в окремих прошарках політичної еліти України демонструються сумніви, щодо доцільності збереження в Україні парламентсько-президентського устрою та, зокрема, щодо існування інституту Президента. Нерідко вказується на те, що найбільша кількість сучасних демократій мають парламентарні форми правління, тобто такі, в яких переплітаються взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади, а домінантність належить парламенту.

Інші ж політичні сили просувають протилежні ідеї, стимулюють появи конституційних змін і поправок з метою повернення до домінування інституту Президента. Пропонується переоцінку окремих головних положень Конституції, за посередництвом яких можливо перетворити нинішній політичний устрій на "більш президентський".

Врешті, пристрасті щодо фундаментальних конституційних змін з метою перерозподілу інституційних повноважень Президента, законодавчої і виконавчої гілок влади та фактичної зміни політичної системи України свідчать про існуючі проблеми її функціонування.

Зміни і поправки до Конституції України, які запроваджені, і ті, які передбачається запровадити, не мають тільки "технологічний" характер, а є суттєвими, бо за своїм змістом є якісними змінами Конституції. А це вже зовсім інший вимір.

Звичайно, не можна заперечувати можливості і навіть, за певних умов, необхідності змін до Конституції. Але, як слушно відмічає Володимир Шаповал, "зміни до Конституції повинні бути політично зваженими і юридично звіреними, вони мають бути здійснюваними насамперед у періоди стабілізації..." [1, с. 27].

Погоджуючись з даною думкою, слід зауважити, що це не означає заперечення продовження здійснення реформи політичної системи та її окремих складників. Зокрема, слід зазначити, що в ході її демократизації, стало очевидним, що недостатньо проголосити демократичні права і свободи для того, щоб вони реально втілилися в повсякденне життя суспільства.

Сьогодні ми повинні бачити, що демократизації системи опираються не тільки представники окремих політичних сил. Суттєвий опір на цьому шляху обумовлений стійкими стереотипами значної частини пересічних громадян уявлень про "минулі часи", прагненнями значної частини владної консервативної еліти, яка зайнята вирішенням власних проблем звичними засобами.

З цього приводу слід висловити зауваження про те, що сьогодні в свідомості багатьох існують уявлення про те, що значна частина проблем функціонування політичної системи, особливо в галузі реалізації прав та свобод громадян, пов'язана з економічними проблемами суспільства.

На перший погляд може так і здаватись, але якщо дивитись більш уважно на дану проблем, то можна зрозуміти, що як раз економічні негаразди багато в чому обумовлені нездатністю політичної системи втілити в життя фундаментальні права людини в нашому суспільстві. Показовим до цього є неймовірне за розмірами і швидкістю майнове розшарування суспільства. При цьому за Конституцією Україна проголошена соціальною та правовою державою.

Треба відверто висловитися з приводу того, що сучасний етап розвитку української державності характеризується відсуванням на задній план задекларованих конституційних прав. Права частіше всього існують самі по собі, а реальні можливості користування ними самі по собі.

Багато в чому, це пояснюється політико-економічними процесами, які пов'язані з тривалим процесом перерозподілу суспільного багатства, в ході якого відбувається жорстока

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. – Київ: Право України, 1998, ч. 5. – 276 с.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
3. Конституція України. – Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV (2222-15) від 08.12.2004. – Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 2. – ст. 44.